

„Ljós móðurstörf eru lífið sjálft“

- hugleiðing um hvernig bækur um líf kvenna tengjast ljósmóðurfræði

Steinunn Blöndal
Ljós móðir M.Sc

„Er Pantheon-byggingin jafn gömul ömmu?“ spurði Sveindís, fimm ára dóttir mín og nafna ömmu sinnar, þegar við fjölskyldan fórum í fyrsta skólafrí vetrarins til Rómar. Að standa inni í þessu tvö þúsund ára gömlu húsi með þessum stórkostlega glugga í loftinu, sem Magga frænka var búin að útskýra að væri töfrum líkur – að jafnvel rigning og snjór gætu læst niður úr honum var ógleymanleg reynsla fyrir litlar manneskjur sem gleypu í sig allar þær nýju sýnir sem borgin bauð upp á. Og þar sem við stóðum þarna fjölskyldan böðuð í sólargeislum úr þakglugganum en ekki regndropum þá var ekki svo einfalt að setja tímann í rétt samhengi. Að ímynda sér menn og ljón berjast í Colosseum (þar sem konur og litilfjórlegri sátu á aftasta bekk í fjörinu) og horfa á Rómulus og Remus drekka af spena úlfsins. Hvað er eðlilegra í slíku samhengi en að velta fyrir sér hvort Pantheon og amma séu jafn-öldrur?

Og kannski er það stundum þannig með tímann. Þótt hann geti virst fjarlægur er hann samt í raun svo nálægur. Það er til dæmis ekki svo langt síðan Ljósmaðrafélagið gaf út bleikan bækling *Ágrip af sögu ljósmaðrafræðslu og ljósmaðrastéttar á Íslandi* og fékk til starfans héraðslækni frá Dalvík, Sigurjón Jónsson. Bæklingurinn, sem er frá árinu 1959, hefst með þessum orðum „Vafalaust hafa ljósmaðrastörf verið unnin að einhverju leyti frá upphafi vega mannkynsins. Upphaflega hafa þau verið harla fäskrúðug, líklega það eitt „að skilja á milli“ og annað slíkt smávægilegt, og engri kunnáttu verið fyrir að fara.“

Fyrir okkur ljósmæður sem trúum því að ljósmóðurfræði byggi á margvíslegum þekkingargrunni – eins og ljósmóðirin Huguette Comerasmy frá Máritsiu orðaði það í viðtali við Ljósmaðrablaðið: „Ljós móðurstörf eru lífið sjálft“ – bera orð héraðslæknisins vitni um takmarkaða sýn á þekkingu. Margar fræðikonur í ljósmóðurfræðum hafa einmitt bent á að þegar ljósmóðurstörf voru hluti af nærumhverfi kvenna og ljósmæður þekktu þær konur sem þær önnuðust hafi heilmikil þekking verið til staðar. Ólíkt héraðslækninum er óhætt að ganga út frá því að margar þessara ljósmaðra hafi kunnað meira til verka heldur en ljós sögunnar hefur á tíðum viljað vera láta.

Ég hef reyndar ekki bók Þórunnar Á. Björnsdóttur Ljós móður frá árinu 1929 við höndina, *Nokkrar sjúkrasögur*, en í endurminningunni er það mér minnisstætt að það var háttur Þórunnar að setja alltaf líf konunnar og aðstæður hennar með í frásögnina um „sjúkrasöguna“. Fæðingarsögur verða nefnilega ekki aðskildar lífi konunnar sjálfar. Í sögu Jennifer Worth *Call the midwife*, er sami háttur hafður á. Jennifer

bregður upp mynd af aðstæðum hvernar konu og hennar lífi. Við erum stódd í Lundúnum og fáum innsýn í hversdagsleika verðandi mæðra og líf þeirra áður en hin raunverulega „fæðingarsaga“ brestur á.

Þegar ég var að skrifa meistara ritgerðina mína fyrir á þessu ári fann ég hvað það hjálpaði mér að hugsa almennt um líf kvenna, aðstæður þeirra, vonir og þrár. Astrid Lindgren var þar minn besti félagi. Ný ævisaga hennar sem kom út á síðasta ári, *Denne dag, et liv*, rak þá fyrir tilviljun á fjörur mínar. Sagan um Lassa, drenginn hennar sem hún þurfti að setja í föstur vegna fordóma samfélagsins, snerti djúpt við mér. Smáinn sem Astrid upplifði í litla þorpinu í Smálöndum, að eiga von á barni með giftum manni, var átakanleg. Að lesa um þann sársauka, sem hafði afgerandi áhrif á hana sem manneskju og sýn hennar til lífsins, dýpkaði mitt eigið rýni á heim annarra kvenna. Sagan um það þegar Astrid fæddi drenginn sinn ein í ókunnu landi – fæddi hann, tengdist honum og setti á brjóst – en þurfti svo að yfirgefa hann og setja í föstur. Astrid reyndi að heimsækja hann eins og hún gat áður en hún svo fékk hann endanlega til sín aftur þegar hann var á fjórða ári. Að lifa við þessa reynslu bar í sér djúpa sorg. En Astrid segir sjálf að hún hefði ekki getað orðið eins góður barnabókahöfundur ef lífið hefði verið leikur einn.

Astrid Lindgren hafði einstaka hæfileika til að skapa persónur sem snerta við manni – á hvaða aldri sem lesandinn er. Og auðvitað kunni Astrid Lindgren að skrifa um fæðingar:

„Hræddu þessar grimmu nornir í burtu svo að hér verði hljótt, annars heyri ég ekki hvað ég syng!“ sagði Lovísa, mamma hennar Ronju, við Matthías þegar Ronja var að koma í heiminn. Það var óveður og í óveðri í Matthíasarskógi sungu skógarnornir og skræktu. Matthías reyndi að þagga niður í skógarnornunum og líka ræningjunum tólf sem létu heyra í sér þar sem þeir biðu fullir eftirvæntingar í smíðjunni eftir að barnið myndi loks líta dagsins ljós. Það hafði aldrei fæðst barn í Matthíasarborg. Og nú vildi Lovísa syngja í fæðingunni sinni og heyra sinn eigin söng. Þannig myndi fæðingin ganga betur og eins yrði barnið glaðlynt þegar það kæmi í heiminn við söng. Og vissulega varð Ronja glaðlynt barn og góð fyrirmynd – og fæðingarsagan hennar eftirminnileg og lærdómsrík fyrir börn og fullorðna.

Bókin *Náðarstund* – sem þessi greinarstúfur átti að fjalla um – var skilin eftir af vinkonu mömmu sem gisti hér hjá okkur í Frakklandi fyrir ári síðan. Hún mælti eindregið með bókinni.

Kápan höfðaði einhvern veginn ekki til mín og ég var líka að bjástra

við að skrifa meistararitgerð og var að reyna að einbeita mér að ljósmóðurtengdu efni. Ég átti líka að taka próf í tölfærði og halda fyrirlestur á Íslandi um rannsóknina mína um jólin svo mér fannst ég ekki hafa neinn tíma strax til að lesa þessa bók. En líklega hefur mér gengið illa þarna einhvern daginn við ritgerðina og þá ákveðið að kíkja í bókina, fletta henni lauslega. Þá var ekki aftur snúið, ég sogaðist um leið inn í atburðarásina.

Ég kannaðist reyndar við söguna um Agnesi og Natan í gegnum Vatnsenda-Rósu frá því í gamla daga. Og svo verð ég víst að uppvísa að sýslumaðurinn sjálfumgláði Björn Blöndal var forfaðir minn. Pabbi (sem var reyndar stoltur af blóðböndunum) var vanur að rifja upp þessa sögu þegar við keyrðum í gegnum Vatnsdalinn – að þar hafi síðasta aftakan á Íslandi farið fram.

Frá síðu eitt fann ég að Agnes Magnúsdóttir myndi kenna mér eitthvað alveg sérstakt um lífið – og þar með um ljósmóðurstörf – og ég gat því sökkt mér í lesturinn þarna í meistaraskrifunum án sektarkenndar um að vera að svíkjust undan lærdómnum. Um leið varð ég hissa á því hvað ég þekkti í raun þessa sögu illa. Til að gera langa sögu stutta þá er bakgrunnur bókarrinnar drápið á Natani Ketilssyni og gesti hans Péttri Jónssyni á Illugastöðum árið 1828. Agnes Magnúsdóttir, Sigríður Guðmundsdóttir og Friðrik Sigurðsson eru dæmd ábyrg fyrir morðunum og biða þess að aftakan fari fram.

Við lesendur fáum innsýn í hugarheim Agnesar – heim konu sem hefur stritað allt sitt líf en býr yfir fjálsum huga og þrá um betra líf – en er fangi eigin aðstæðna. Þegar við kynnumst henni er hún dæmdur morðingi fyrir morðið á Natani sem er stóra ástin í lífi hennar (samkvæmt bókinni). Með honum hafði hún látið sig dreyma um betra líf. En hann sveik hana – rétt eins og hann kom illa fram við aðrar konur og flesta þá sem urðu á vegi hans.

Við fáum að skyggjast inn í líf Agnesar þessa síðustu mánuði í lífi hennar þar sem hún setur undanfara þessara atburða í samhengi í samræðum sínum við „sáluhirði sinn“, séra Þorvarð Jónsson. Við kynnumst einnig aðstæðum og lífi annarra í þessu litla og einangraða sveitasamfélagi.

Agnes er send að Kornsa, heimili í Vatnsdalnum, og þar á hún að biða eftir dómsdegi. En hver vill fá dæmdan morðingja inn á sitt heimili? Þetta reynist nærsamfélaginu erfitt og húsmóðirin á Kornsa, Margrét, er í upphafi mjög mótfallin þessari ráðstöfun. En áhrifarík er hún lýsingin á því þegar Agnes er leidd inn á heimilið, óhrein og niðurlægð og hvernig húsmóðirin Margrét finnur til réttlátrar reiði. Þegar hún sér manneskjuna á bak við glæpin finnur hún að allar manneskjur eiga sér málsbót. Fólk á rétt á manneskjulegri umhyggju og virðingu. Og söguna til enda mun persóna og mann-gæska Margrétar koma betur og betur í ljós.

Höfundur bókarrinnar Hanna Kent hefur sagt að þessi saga sé myrkt ástarljóð til Íslands. Hún hafi viljað að fólk finði fyrir kuldanum, myrkrinu og einangruninni – rétt eins og fyrsta reynsla hennar sjálf var af veru sinni á Íslandi, nánar tiltekið á Sauðárkróki sem 17 ára skiptinemi frá Ástralíu. Þegar hún heyrði fyrst söguna af Agnesi fann hún fyrir sterkum tengslum við þessa konu. Sú hugsun og tilfinning að vera utangátta – að vera á skjön – vék ekki úr huga hennar. Og svo sannarlega tekst Hönnu Kent með næmum hætti að setja sig inn í aðstæður formæðra og forfeðra okkar. Lesandanum finnst hann í raun vera staddur sem fluga á vegg við heimilisstörf á Kornsa – við bágar aðstæður, í myrkri og kulda. Þá er ljóst að þýðandinn hefur einnig unnið afrek með þætti sínum í sögunni.

Um þessa bók hefur mikið verið skrifað og líklega hafa margar ljósmæður nú þegar lesið söguna. Hér er ekki meiningin að vera með hefðbundna bókaryni eða velta því upp hvort Agnes hafi verið höfð fyrir rangri sök. Fyrir mér liggja töfrar bókarrinnar ekki í því hvort hér sé brugðið upp nýrri sýn á sjálfan glæpin heldur miklu fremur í því innsæi sem höfundur bregður upp af veröld kvenna og aðstæðum þeirra – og hvernig samfélagið tekst á við þetta þroska-verkefni að hafa dæmdan morðingja sem þátttakanda í lífinu sjálfu. Spurningin sem ég varpa fram er: Hvað getur Agnes og konurnar í kringum hana kennt okkur um ljósmóðurfræði?

Í *Náðarstund* er átakanleg fæðingarsaga. Þegar hér er komið sögu

í bókinni höfum við kynnst Agnesi betur og á Kornsa er henni smám saman að takast að aftengja sig frá glæpnunum. Ekki eru þó allir sveitungar hennar sannfærðir um réttmæti þess að hún fái að afplána þarna í sveitinni.

„Barnið bar ekki rétt að,“ sagði Agnes þeim eftir að hafa stigið óvænt fram og lagt hönd á kvið Róslínar. Róslín hafði æpt og heimað að hinar rækju Agnesi burt en hvorki Margrét né Ingibjörg höfðu sinnt því. Og þótt Róslín slægi á hendur Agnesar og klóraði handleggina hélt hún áfram að styðja á þrútið legopið með mjóum fingrum sínum. „Það er sitjandi,“ hafði hún sagt. Þá hafði Róslín stunið og hætt að brjótast um.

Hér er gripið inn í söguna þar sem Róslín berst fyrir lífi sínu og barns síns. Þetta er hennar ellefta barn. Það er þungt yfir og engin *fagmanneskja* kemst til að aðstoða við fæðinguna – hjálpin er sótt á næsta bæ. Sú kona sem Róslín hefur síðustu mánuði fordæmt og fyrirliðið, lýst yfir vanþóknun og ótta við veru hennar í sveitinni verður bjargvættur hennar. En vitaskuld stóð Róslín uggur af að sjá Agnesi þarna í dyragættinni – í óveðrinu – Agnes var jú dæmdur morðingi. En Agnes sendir eftir jurtum heim á Kornsa – hún hefur áður aðstoðað við fæðingar og veit sitthvað um grasafræði.

Þegar heitt vatnið var borið að vörum Róslínar beit hún saman tönnum og neitaði að drekka. „Þetta er ekki eitru“ hafði Margrét sagt. „Engar tiktúrir núna.“ Þá hafði eitthvað gerst, eitt andartak. Gagnkvæmt tillit fór á milli þeirra Agnesar. Snöggt stirðlegt bros. Barnið kom sitjandi, eins og Agnes hafði sagt. Fætur fyrst, blóði drifnar tær gægdust fram, svo líkami og loks höfuð og strengurinn vafinn um herðar og háls. En barnið var lifandi og annað þurfti Róslín ekki að vita.

Með þessum gjörðum sínum – með þekkingu sinni á ljósmóðurstörfum – breytist líf Agnesar enn til hins betra. Viðvera hennar og þekking hefur bjargað lífi og það vita þeir sem til þekkja í sveitinni.

En hver er í raun þekkingin sem Agnes hefur fram að færa? Hvernig lítur það út frá sjónarhorni hinnar fæðandi konu? „Inngrip“ Agnesar er nærveran sjálf. Fyrir Róslín var það ógnvekjandi að sjá Agnesi standa í dyragættinni og enn frekara inngrip að finna snertingu hennar. Róslín bitur frá sér og klórar í handlegg Agnesar. Hún vill ekki hafa þessa nærkonu þarna. En innst inni veit hún að það eru ekki aðrir kostir í stöðunni. Fæðingin tekur líka óvænta stefnu – gagnkvæmt tillit, stirðlegt bros. Barnið fæðist og er heilbriggt og annað þurfti hin nýbakaða móðir ekki að vita – eða svo er okkur sagt. En þýðir það að Róslín hafi tekið Agnesi í sátt? Og hvernig mun þessi fæðingarreynsla verða út frá sjónarhóli móðurinnar í baksýnisspeglinum? Hefur reynslan jafnvel gert Róslín að viðsýnni manneskju eða mun það ásækja hana að „óvinurinn“ hafi brotist inn í hennar innstu fylgsni?

Það er þannig með tímann að hvort sem það var fyrir tvö þúsund árum, tvö hundruð árum eða tveimur árum, þá skín í gegn spurningin með hvaða umhyggju ljósmóðirin nálgast starf sitt og færir þá nærgætni yfir á hina verðandi móður. Það er þess vegna sem hin klunnalega, en um leið mannlega ljósmóðir Chummy Noakes í *Call the midwife* höfðar strax til okkar. Hún stendur með konunni og setur sig inn í líf hennar – blæs henni í brjóst sjálfstraust og öryggi – hver sem konan er. Í myndbroti *Náðarstundar* er Agnes ekki að bjarga sjálfri sér – en hún getur ekki annað en stigið fram og notað þekkingu sína til hjálpar Róslín. Staðreyndin er þó sú að Róslín er sú eina sem getur svarað því hver upplifun hennar á hjálp Agnesar er.

Og af því ljósmóðurstörf eru lífið sjálf, þá er sannarlega auðvelt að sækja sér andagift í bækur, sögur og skáldskap og auka þannig við eigin þekkingargrunn í ljósmæðrafaginu. Þar brýst lífið fram í öllum sínum margbreytileika – rétt eins og í starfinu – og tíminn verður afstæður en þörf hinnar fæðandi konu fyrir umhyggju og virðingu verður alltaf sú sama.

